

Georgi Lozanov
(Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria)

The Other on the Other Side of the Lens

Abstract: The text reviews Antoan Bozhinov’s photobook *Useless*, which presents the documentary photographic series *Social Institutions in Bulgaria*, created during the late socialist period. The review analyses the photographs as a form of socially engaged visual practice that exposes mechanisms of exclusion, institutional isolation, and the denial of social visibility. Particular attention is paid to the ethical position of the photographer, the role of the viewer, and the relationship between photography, power, and recognition. The book is discussed in the context of social photography as both documentary testimony and moral intervention, whose relevance extends beyond its historical moment.

Георги Лозанов
(България, Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

Другият от другата страна на обектива

„Излишни“ е точното заглавие за тази книга – едновременно конкретно (описва обекта ѝ) и аналитично (резюмира интерпретацията му). Тя, върху платформата на най-старата масмедия, дава ново медийно битие на фотографската серия „Социалните домове в България“ на Антоан Божинов – авторското му постижение, което през комунистическия период го превърна в едно от имената (впрочем, малко на брой) на социалната фотография у нас. Правенето ѝ тогава не беше лесноосъществимо, защото самата ѝ драматургия изискваше разкриването на конфликти – междугрупови или с властта, а официалната идеология не признаваше съществуването им, настояваше, че те са останали в „буржоазното минало“. Така социалната фотография „по условие“ беше форма на съпротива, „пропаганден антидот“, да не говорим, когато интересът ѝ бе предизвикан от групи в неравностойно (направо в окаяно) положение, каквито са те във фотографиите на Божинов. Той целенасочено търси травматични прекъсвания на установения витринен порядък, на приемливите социални гледки, свидетелства с камерата си за отклоненията от тях в апел за човечност. Очакванията му не са към комунистическата власт, разбира се, а към „редовия зрител“, на когото фотографиите не позволяват да остане защитен от уюта на познатите си маршрути, напомнят му, че чуждото отклонение от пътя променя и неговия път – символно, според максимата на Достоевски: „Всеки от нас е отговорен за всички и за всичко“, но и буквално – утре той или близките му могат да се озоват там.

Ефектът на фотографиите се подсилва от мрачната им, сякаш нарочно неовладяна и демонстративно неделикатна поетика, която въздейства като подвикване на просяк, когато си подминал. Тя сближава Божинов с най-големия майстор на социалната фотография – Йордан Йорданов-Юри, който също приютяваше в образите си „забравените хора“ на 70-те и 80-те години на миналия век¹. Обикаляше ромски махали, лудници и затвори, селски кръчми и обезлюдени села, но по тези места откриваше не безнадеждност и драматизъм, а красота и дори избавление, снимаше ги като наивистични социални пасторали, където единствено човек може да се почувства свободен, да се издигне над нищетата

¹ НСФА представя: Йордан Йорданов – ЮРИ. *Photo Café*. 2016, [Online]. Available from: <https://photocafe.bg/jordan-jordanov-yuri/> [Cited: 19.02.2025]

си и да виси в празното като герой на Шагал. Караше те да изпитваш носталгия по героите му и дори да съжеляваш, че не си един от тях.

Горе-долу по същото време Божинов осигурява съпричастност към своите герои на друг принцип – не чрез поетично предизвикана емпатия, а чрез истина, и то горчива, показва ги такива, каквито са, и иска да ги приемеш, въпреки че не искаш да си като тях. В този смисъл фотографията му може да се чете като документ, освен за изключените общности, и за социалното отношение към тях, за унижението, на което са подложени. Божинов връща на реалността паралелните реалности, в каквито са превърнати социалните домове, за да свидетелства за труднопоносимата персонална участ на обитателите им. На фотографската сцена се срещаш с хора извън собствения си кръг, на които знаеш, че не можеш да помогнеш и затова предпочиташ да не знаеш, че ги има, но Божинов задържа погледа ти върху тях, защото това им носи спасение. И те самите сякаш добре го разбират: обективът – кога откровено, кога крадешком, ги привлича като аварийен изход, през който могат да бъдат видени от външния свят и така въображаемо да напуснат безнадеждността на своя. В изключените общности колкото повече се чувстваш социално невидим, толкова повече да бъдеш видян, става равно на да бъдеш признат, отново да си някой. С готовност показваш лицето си в опит да събереш отломките на своята разпаднала се идентичност и (в жанра на портрета) да я повериш на зрителя – той да каже кой си, след като ти вече не можеш. Резултатът е галерия от измъчени вариации на аза, който преследва себе си с надежда, че поне в мига на снимката ще се приюти отново в захвърленото си тяло. Известно е, че при появата си фотографията е будила мистичен страх – да не би, като запечатва образа ти, да ти отнема нещо (енергия, флуид, аура), който е най-силен при социално изявените личности, при писателите например. При аутсайдери, като героите на Божинов, е обратното – разчитат фотографията да им върне нещо отнето. Като няма кой друг, образът да им даде реванш...

Стремжът към такава визуализация може да изглежда странен, тъй като социалните домове в България са типични дисциплинарни пространства, според определението на Мишел Фуко, където чуждият поглед се преживява като надзор. Така обаче, както Божинов ни ги представя (твърде далеч от социалните идилии на Юри), за обитателите им свободата е отдавна отпаднала ценност, те вече не се нуждаят от нея, а само от общуване с нормални хора, за да могат сами да се почувстват такива. И фотографията им дава този шанс не като „ретушира“ психическата или физическата им инвалидност, а в „мълчалив диалог“ с тях отнема на нормалността правото на санкция. Кара те да ги възприемаш не според социалните йерархии, а „по съществуване“, в екзистенциален смисъл, който прави разликата между инвалидността и годността условна, защото преходността на тялото залага физическия упадък в самия му статус, а неспособността да се примириш с нея превръща психическата неустойчивост в обща съдба. Човешкото битие само по себе си е форма на инвалидност, неизбежно нервено разстройство. Даваш си сметка, че причисляването към отклоненията е воля на властта, която те признава за нормален, доколкото не си като тях, а за да не усетиш дълбоката прилика, „под ключ“ ги крие от теб (можеш да ги видиш, единствено ако им отидеш на свиждане). При идентифицирането и изключването на отклоненията властта, естествено, ползва алибито на науката и морала. За „психологията на лудостта“ например Фуко пише, че

не би съществувала без онзи „морализаторски садизъм“, в който я затваря „филантропията“ на XIX в. под лицемерното говорене за „освобождение“ (Фуко/Fuko 1996: 486).

Лесно е в портретите на Божинов да припознаеш жертви на същия този садизъм, макар с по-късна дата и като част от една обща изолационистична стратегия: всички след Девети септември живеят в лагер – тъй наречения социалистическия лагер, но има и

изключени от него, за които са създадени лагери в лагера. Там несвободният човек по неизбежност стига до („усеща с кожата си“) истината за себе си (фотографиите я правят видима с просто око), докато извън тях стига главно до механизмите, които го предпазват от нея.

В изключените (заклучените) общности всичко е следствие на това, че са изключени, включително и пространствено. Пак според Фуко:

Дисциплината най-напред разпределя индивидите в пространството, а после за някои от тях изисква затваряне, специфициране на място, което е хетерогенно по отношение на всички други места и е затворено в себе си (Фуко/Fuko 1998: 151).

С други думи от фотографиите в „Социалните домове в България“ те гледат хора с проблем, но той вече не произтича от тях, а от местата, на които ги е отвел. Те подозрително приличат на места за излежаване на наказание и оставят впечатлението, че „сидничният“ замисъл е инвалидността, сведена до отклонение от общоприетия ред (до нещо извънредно), да се вмени като вина, която трябва да се изкупува – без свидетели и в наказателен режим. Това напомня теорията на Дожорджо Агамбен за властта (особено тоталитарната), която се крепи върху идентифицирането на отклоненията и изолирането им в лагери като „пространство на изключването“. На базата на практиката на концлагерите той стига до по-общия извод, че

това, което е изключено в лагера, според етимологичния смисъл на термина „извън-редно“ (*ex-capere*), е поставено в реда, включено е чрез своето изключване (Агамбен/Agamben 2004: 137).

В изключените общности нетолерантността проявява иманентната си жестокост – различните от нас могат да бъдат част от нас, доколкото не са с нас. Съвсем по оруеловски изключването им е включване, а вината, че са изключени, трябва да остане в тях, за да се убеди обществото, че те сами са си виновни и така то да се оневини в собствените си очи.

Фотографиите на Божинов са реплики срещу изключването на отклоненията, което води до удвояване на физическото и психическото страдание, като към него се прибавя и морално (кара те да се чувстваш гузен, че не си като другите). Специално пък в лагерите в лагера на комунизма, страданието получава още едно измерение – политическо, и става тройно. Именно усещането за „третото измерение“ генерира приглушената политическа съпротива, която по онова време носят фотографиите на Божинов и подобно на героите си трудно могат да бъдат видени. (Божинов целенасочено интерпретира човешкото страдание като политически феномен в по-късната си серия „Москва – неуспешният преврат“ (Божинов/Vozhinov <https://antoanbozhinov.com/moskow.html> [Cited: 19.02.2025]), която с режима на Владимир Путин придобива все по-голяма актуалност. Фотографът попада в Москва и става свидетел на провалилия се опит комунизмът да се върне, след като току-що си е отишъл, но всъщност свидетелството е за друго – че в Русия той никога не си е отивал напълно и че това едва ли някога ще се случи, защото продължава да се преживява, вместо като несправедливо причинено историческо страдание, като несправедливо отнето съветско величие.).

Както може да се предположи, сред образите на изключените най-голямо въздействие имат децата – веднъж като обект на безусловната човешка съпричастност, но втори път, защото съдбата им в социалните домове препраща към съдбата им извън тях. Децата, където и да са, се възприемат като вид социални инвалиди, което ги превръща в изключена, макар и не заключена, група, предварително ги натоварва с вина (към героите, партията, възрастните пр.) и ги лишава от собствена воля. Онова, което се иска от тях, е само подчинение в дисциплинарната строгост на парипартийни организации с червени

връзки, ритуали, рапорти, вечерни проверки и пр. – докато още приемат за естествено друг да решава, да свикват, че така ще бъде и занапред.

Ситуацията не се променя особено и след падането на комунизма – наяве излиза плашещото по размери домашно насилие (във всяко трето домакинство), което включва негласната легализация на правото да си биеш децата. То води до насрещното проникване на същия стереотип в нарастващите случаи на насилие между самите деца.

Опитите за противодействие, като приемането на Истанбулската конвенция, да речем, срещат отпора на националистите, които в отглас от руската пропагандна мантра за „традиционните ценности“ отъждествяват патриотизма с патриархалността. Те целенасочено възпрепятстват модернизацията на българското общество и отварянето му към демокрациите от западен тип, пазейки „традиционни“ поведенчески модели като този на хаджи Генчо – килийният даскал от повестта „Българи от старо време“ на Любен Каравелов, неспособен да излезе от „старото време“, който праща един от учениците си да му налее вода, но „най-напред го побие малко, за да не строши стовните“, а вкъщи е „неограничен монарх“ и тиранин.

Ефектът е бумерангов: възпитаните в незаслужено наказание деца развиват наказателна отмъстителност и когато дойде техният ред да се грижат за родителите си, без угризения ги изпращат в мизерни старчески домове, където старостта ги превръща в изключена група. Животът се връща там, откъдето е тръгнал – от изключването.

Отношението на едно общество към децата, начинът, по който се справя с тяхната различност, е матрица на мисленето му за различните въобще, както психическите травми в детството, според психоанализата, са моделиращи за психиката на възрастния. Можем да опишем тази психологическа матрица с популярния психоаналитичен термин „изтласкване“ – избирателно забравяне, задържане в несъзнаваното на факти, мисли, спомени, които предизвикват стрес или конфликт. „Неговата същност се състои единствено в това да отклонява и да държи на разстояние от съзнанието“ (Freud 1915), казва Зигмунд Фройд. В случая става дума за колективно изтласкване на различните, за отклоняване на съзнанието от отклоненията в установения ред, за да можеш сам да се задържаш в него.

В изтласкването Фройд установява три фази, които, приведени към темата на „Излишни“, водят до:

- * първо, защита от отклоненията чрез изключването им (не искаш да ги мислиш);
- * второ, изключване на изключването им (не искаш да поемеш отговорност за него);

- * трето, „завръщане на изтласканото“, което в последна сметка намира пробиви в защитата и все някак успява да ти се яви.

Фотографиите на Антоан Божинов са такова явяване на изтласканите отклонения през комунизма, които в немалка степен са валидни и за посткомунизма.

ЛИТЕРАТУРА

Агамбен 2004: *Агамбен, Джорджо*. Homo sager. София: ИК „Критика и хуманизъм“, с. 137 (Agamben 2004: *Agamben, Dzhordzho*. Homo sager. Sofia: ИК „Kritika i humanizam“, s. 137)

Божинов 2014: *Божинов, Антоан*. Москва. Неуспешният преврат 1989–1991. [Online]. Available from: <https://antoanbozhinov.com/moskow.html> [Cited:19.02.2025] (Bozhinov 2014: *Bozhinov, Antoan*. Moskva. Neuspeshniyat prevrat 1989–1991. [Online]).

- Photo Café 2016: НСФА представя: Йордан Йорданов – ЮРИ. [Online]. Available from: <https://photocafe.bg/jordan-jordanov-yuri/> (Photo Café 2016: NSFA predstavya: Yordan Yordanov – YURI. [Online].)
- Фуко 1996: *Фуко, Мишел*. История на лудостта в класическата епоха. Плевен: Евразия Абагар (Fuko 1996: *Fuko, Mishel*. Istoriya na ludostta v klasicheskata epoha. Pleven: Evrazia-Abagar)
- Фуко 1998: *Фуко, Мишел*. Надзор и наказание. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ (Fuko 1998: *Fuko, Mishel*. Nadzor i nakazanie. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)
- Freud 1915: *Freud, Sigmund*. Die Verdrängung. [Online]. Available from: <https://www.psychanalyse.lu/Freud/FreudVerdrangung.pdf>. [Cited: 19.02.2025]

The Other at the other side of the lens

“Useless” is the explicit title for this book being both concrete (it explains its subject) and analytical (it summarizes its interpretation). On the platform of the oldest mass media, it gives a new media existence to the photographic series “Social Homes in Bulgaria” by Antoan Bozhinov – his authorial achievement, which during the communist period identified him as one of the names (by the way, a few in number) of social photography in our country. Producing such photography at that time was not easy because its very dramaturgy required the disclosure of conflicts – intergroup or with the authorities, and the official ideology did not recognize their existence, insisting that they have remained in the “bourgeois past”. Thus, social photography was “by condition” a form of resistance, a “propaganda antidote”, not to mention the case when the interest to it was aroused by groups in an unequal (downright miserable) position, as they are in Bozhinov’s photographs. He purposefully seeks traumatic interruptions to the established order of things, to acceptable social perspectives, and bears witness with his camera to deviations from them in an appeal for humaneness. His expectations are not directed at the communist government, but at the “common viewers”, whom the photographs will not allow to remain protected by the comfort of their familiar routes, reminding them that someone else’s deviation from the path also changes the direction of their own path – symbolically, according to Dostoevsky’s quote: “Each of us is responsible for everything and to every human being”, but also literally - tomorrow they or their loved ones could find themselves in such situation. The effect of the photographs is enhanced by their dark, as if deliberately unrestrained and demonstratively indelicate poetics, which has the effect of the calling out of a beggar you have passed by. Bozhinov’s work in some way parallels the greatest master of social photography – Yordan Yordanov-Yuri, who also havened the “forgotten people” of the 1970s and 1980s of the 20th century² in his images. Yuri toured Roma neighborhoods, social institutions and prisons, village pubs and depopulated villages, but there he discovered neither hopelessness nor drama, he rather found beauty and even deliverance, photographing people as in naive social pastorals, where a person can only feel free, rise above his poverty and levitate in the void like a Chagall character. He made the viewers feel nostalgic for his protagonists and even regret that they are not one of them.

At about the same time, Bozhinov appeals for compassion to his characters on a different principle – not through poetically evoked empathy, but showing the truth, and the bitter truth at

² APB presents: Yordan Yordanov – YURI. Photo Café. 2016, [Online]. Available from: <https://photocafe.bg/jordan-jordanov-yuri/>.

that, depicting them as they are and aspiring that the viewers would sympathize with them, even though they would not choose to be like them. In this sense, his photography can be interpreted as a document not only on the neglected communities, but also on the social attitude towards them, on the humiliation they are subjected to. Bozhinov reinstates the parallel realities that social homes have been transformed into, in order to bear witness to the unbearable personal fate of their residents. On the photographic scene one can meet people outside their own circle, realizing they can't offer help and therefore prefer to be oblivious of their existence, but Bozhinov forces the viewers' eye on such people as in this way he may bring them salvation. And they themselves seem to be well-aware of it: the lens – sometimes openly, sometimes furtively – attracts them as an emergency exit through which they can be noticed by the outside world and thus hypothetically escape from their own hopelessness. In excluded communities, the more one feels socially invisible, the more the wish for being seen becomes the same as being recognized, being someone again. These people willingly show their faces in an attempt to assemble the fragments of their shattered identity and (in the genre of portraiture) entrust it to the viewer, who is to tell who they are, since they themselves can no longer do it. The effect is a gallery of tortured variations of the Self in search of its innermost, hoping that at least at the moment, reflected by the photo, will reappear in the abandoned body. It is known that at its arrival photography aroused a mystical fear – lest, by capturing a person's image, something will be taken away (be it energy, fluid, aura), which is most powerfully expressed by socially prominent individuals – writers, for example. With outsiders, like Bozhinov's characters, it is the opposite – they rely on photography to restore something that had been taken away from them, and since there is nothing left to do, to find redemption in the image ...

The pursuit of such visualization may seem strange, since social homes in Bulgaria are typical disciplinary institutions, according to Michel Foucault's definition, where the gaze of others is experienced as surveillance. However, as Bozhinov presents them to us (too far from Yuri's social idylls), to the residents of such homes, freedom has long since become an obsolete, no longer needed value; what they only need is communication with normal people in order to feel such themselves. It is photography that gives them the chance not by “retouching” their mental or physical disability, but in a “silent dialogue” with them, taking away the right of sanction from normality. It makes the viewer perceive them not from the point of view of social hierarchies, but “by continuity”, in an existential sense that makes the difference between disability and well-being conditional, because the transience of the body presupposes physical decline in its very status, and the inability to come to terms with it turns mental instability into a common fate. Human existence itself is a form of disability, an inevitable nervous disorder. You realize that being classified as a deviation is the will of the authorities, whose power is to recognize you as normal, insofar as your deviation means you are not like them, and avoiding to discern the profound similarity, they hide the different “under lock and key” (you can see the disabled only if you go to visit them). In identifying and excluding deviations, the authorities, of course, rely on the alibi of science and morality. For example, Foucault writes about the “psychology of mental illness” as “it would not exist without the “moralizing sadism” in which the “philanthropy” of the 19th century imprisons it under the hypocritical talk of “benevolent liberation”³. In Bozhinov's portraits, it is easy to recognize victims of this same sadism, albeit at a later date and as part of a general isolationist strategy: everyone after September 9th lives in a camp – the so-called Socialist Camp, but there are also those excluded from it, for whom camps within the Camp have been established. There, the unfree person inevitably reaches (“feels in their inmost heart”) the truth about himself (photographs make it visible to the naked

³ Foucault, Michel. History of Madness in the Classical Age. Pleven: Eurasia-Abagar. 1996, p. 486

eye), while outside of such restrictions is mainly aware of the mechanisms that protect him from becoming aware of it.

In excluded (locked) communities, all that happens is a consequence of the state of being excluded, including spatially. Again, according to Foucault: “Discipline first distributes individuals in space,” and further, for some of them “requires enclosure, the specification of a place heterogeneous to all others and closed in upon itself”⁴ In other words, people with a problem look at the viewer from the photographs in “Social Homes in Bulgaria,” yet the problem no longer stems from them but from the places to which their disturbance had brought them to. Such places suspiciously resemble penal institutions and leave the impression that the “sadistic” plan is to attribute disability, reduced to a deviation from the generally accepted order (to something extraordinary), as a guilt that must be redeemed – without witnesses and in a penal regime. This is reminiscent of Giorgio Agamben’s theory of power (especially totalitarian power), which is based on the identification of deviations and their isolation in camps as a “space of exception”. Based on the practice of concentration camps, the author comes to the more general conclusion that “[w]hat is excluded in the camp is, according to the etymological sense of the term “exception” (ex-capere), taken outside, included through its own exclusion”⁵. In excluded communities, intolerance manifests its immanent cruelty – those different from us can be part of us, as long as they are not with us. Quite Orwellian, their exclusion is inclusion, and the guilt of being excluded must be left to them alone, in order to convince society that they themselves are to blame and thus exonerate society in its own eyes.

Bozhinov's photographs are an allegation against the exclusion of deviations which only leads to a doubling of physical and mental suffering, further adding a moral aspect (it makes the person feel blameworthy that they are unlike others). Especially in the camps of the Communist camp, suffering takes on another dimension – the political one, and thus becomes trichotomous. It is precisely the feeling of the “third dimension”, generating the subtle political resistance that Bozhinov's photographs feature at that time and, like their subjects, are difficult to be seen in public. (Bozhinov purposefully interprets human suffering as a political phenomenon in his later series “Moscow – the Failed Coup”⁶, which, related to Vladimir Putin’s regime, is gaining increasing relevance. The photographer chanced to be in Moscow and witness the failed attempt for communism to return after it had just left, but in fact the evidence speaks of something else – that communism has never completely left Russia and that this will hardly ever happen, because it continues to be perceived as not unjustly caused historical suffering, but as unjustly obliterated Soviet grandeur.).

As one might expect, among the images of the excluded, those of children have the greatest impact – once as an object of unconditional human empathy, but secondly, because their fate in social homes refers to their fate outside of them. Children, wherever they are, are perceived as a kind of a social invalid, which turns them into an excluded, although not closed-in group, pre-loaded with guilt (towards the heroes, the Party, adults, etc.) and deprives them of their own will. What is required of them is only obedience in the disciplinary strictness of para-Party organizations with red neckerchiefs, rituals, salutes, evening roll calls, etc. – until they become fully indoctrinated and take it for granted that someone else will always make decisions for them and are used to the fact that this will continue to be the case in the future.

The situation did not change much after the fall of communism – the staggering scale of domestic violence (in every third household) came to light, which included the tacit legalization

⁴ Foucault, Michel. *Discipline and Punish*. Sofia: "St. Kliment Ohridski" University Publishing House, 1998, p. 151

⁵ Agamben, Giorgio. *Homo Sacer*. Sofia: "Criticism and Humanism" Publishing House, 2004, p. 137

⁶ Bozhinov, Antoan. *Moscow. The Failed Coup 1989–1991*. [Online]. Available from: <https://antoanbozhinov.com/moskow.html>. [Cited:19.02.2025].

of the right to beat one's children. This led to the counter-penetration of the same stereotype in the increasing cases of violence between children.

Attempts to counteraction, such as the adoption of the Istanbul Convention, for example, received the resistance of nationalists who, echoing the Russian propaganda mantra of “traditional values,” equate patriotism with patriarchy. They purposefully hinder the modernization of Bulgarian society and its opening to Western-style democracies, preserving “traditional” behavioral models like that of Hadji Gencho – the “cell” school teacher from the novel “The Bulgarians of Old Times” by Lyuben Karavelov, unable to transcend the “old times,” who sends one of his students to fetch some water, but “first beats him a little so as not to break the pitcher,” while at home he is an “absolute monarch” and a tyrant.

The result is a boomerang effect situation: children raised in undeserved punishment environment develop a punitive vindictiveness and when it is their turn to take care of their parents, they send them without remorse to miserable elderly care homes, where old age turns them into an excluded group. Life goes back to its onset – that is to say, to exclusion.

A society's attitude towards children, the way it handles their dissimilarity, is a matrix of its mindset about the different in general, just as childhood traumas, according to psychoanalysis, are modeling for the adult psyche. We can describe this psychological matrix with the popular psychoanalytic term “repression” – selective forgetting, retention in the unconscious of facts, thoughts, memories that cause stress or conflict. “Its essence consists solely in diverting and keeping at a distance from conscious mind,”⁷ says Sigmund Freud. In this case, it is about the collective repression of the different, of the understanding of the “useless” people, of diverting the conscious mind from deviations in the established order, so that individuals could abide by it.

In repression, Freud establishes three phases, which, related to the theme of "Useless", lead to: first, protection from deviations by excluding them (you don't want to think about them), second, exclusion of their exclusion (you don't want to take responsibility), and third, "return of the repressed", which ultimately finds breakthroughs in the defense and still somehow manages to become apparent. Antoan Bozhinov's photographs are such evidence of the repressed deviations during communism, which to a large extent are valid for post-communism.

BIBLIOGRAPHY:

- Agamben 2004: *Agamben, Giorgio*. Homo Sacer. Sofia: "Criticism and Humanism" Publishing House, p. 137.
- Bozhinov 2014: *Bozhinov, Antoan*. Moscow. The Failed Coup 1989 – 1991. [Online]. Available from: <https://antoanbozhinov.com/moskow.html>
- Photo Café 2016: APB presents: Yordan Yordanov – YURI. [Online]. Available from: <https://photocafe.bg/jordan-jordanov-yuri/>
- Foucault 1996: *Foucault, Michel*. History of Madness in the Classical Age. Pleven: Eurasia-Abagar.
- Foucault 1998: *Foucault, Michel*. Discipline and Punish. Sofia: "St. Kliment Ohridski" University Publishing House.
- Freud 1915: *Freud, Sigmund*. Die Verdrängung. [Online]. Available from: <https://www.psychanalyse.lu/Freud/FreudVerdrangung.pdf>

⁷ Freud, Sigmund. Die Verdrängung. 1915. [Online]. Available from: <https://www.psychanalyse.lu/Freud/FreudVerdrangung.pdf> [Cited: 19.02.2025].